

УДК 81'373.46:54:[811.111+811.161.2'06]
DOI 10.32999/ksu2663-2691/2019-79-10

ЕПОНІМНІ ОДИНИЦІ В ХІМІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Тарасова Віталіна Василівна,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
superativ@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7161-323X*

Статтю присвячено визначенню ролі й місця термінів-епонімів в англійській та українській хімічній термінології.

Метою роботи є обґрунтування термінологічного статусу відономастичних мовних одиниць та аналіз лексико-семантичних і структурно-функціональних особливостей хімічних термінів з компонентами-епонімами в англійській та українській мовах.

Методи. Специфіка об'єкта й завдання роботи зумовили використання описового методу, що передбачає лінгвістичні спостереження, порівняння та узагальнення. Розв'язанню поставлених завдань сприяло застосування методики дефініційного, компонентного (для визначення й опису семантичної структури зібраних для дослідження одиниць), мотиваційного (для виявлення виду їх умотивованості), морфемного (для встановлення структурних характеристик термінів) аналізу. Також застосовано зіставний метод, прийоми порівняльного й історико-етимологічного аналізу.

Результати дослідження показали, що сучасна англійська та українська хімічна термінологія являє собою динамічну, відкриту систему, пов'язану з розвитком науково-поняттєвого апарату хімії й інших суміжних природничих наук. Схарактеризовано структурні типи епонімічних найменувань і визначено їх продуктивні моделі. Проаналізовано лексико-семантичні процеси, що супроводжують творення та функціонування епонімічних термінів, виявлено їх лінгвопрагматичні особливості на етапі творення й у процесі функціонування.

Висновки. Епонімічні найменування – це особливий тип мовних одиниць спеціальної лексики, семантика яких співвідноситься з науково-поняттєвим та енциклопедичним змістом. Нині існує потреба в стандартизації термінологічних одиниць з ономастичним компонентом.

Ключові слова: хімія, лексико-семантичні й прагматичні особливості, термінологія, термін, епонім, номен, онім.

EPONYMS IN THE CHEMICAL TERMINOLOGY OF THE MODERN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Tarasova Vitalina Vasylivna,
*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Taras Shevchenko National University of Kyiv
superativ@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7161-323X*

The article deals with structural and functional semantic peculiarities of eponymic terms different in character, reasons for emergence and conditions of functioning in Ukrainian and English languages.

Purpose. The purpose of the research is to define the role and the place of eponyms in chemical terminology in the English and Ukrainian languages and to study their lexical-semantic and pragmatic peculiarities.

The paper achieves the following objectives: 1) defining the role and the place of eponyms in chemical terminology in the English and Ukrainian languages; 2) a comprehensive research of the structure and functions of eponymic lexemes; determining their productive models; 3) the study of semantic peculiarities of eponymic chemical terms with the aim of summing up and classifying them into thematic groups; 4) analyzing lexico-semantic processes which accompany the creation and functioning of eponymic terms; revealing their lingual pragmatic peculiarities at the stage of formation and functioning; 4) discussing the prospects of chemical terms standardization in English and Ukrainian.

Methods. The specificity of the object and the purpose of the research led to the use of the descriptive method that involves linguistic observation, comparison and generalization. Application of the semantic, componential (for definition and description of the semantic structure of the lexical units collected for research), motivational (for revealing the type of their motivation), morphemic (for establishing the structural characteristics of terms) methods of analysis contributed to the solution of the set tasks. The method of contrastive linguistics, methods of comparative and historical-etymological analysis were also applied.

Results. The research shows that modern English and Ukrainian chemical terminology represents a dynamic and open system connected with the development of scientific apparatus of chemistry and other natural science branches. On the basis of semiotic approach English and Ukrainian eponymic terms are presented as an integral dynamic system stipulated by a complex of factors of lingual and extralingual character being of national cultural value.

Conclusions. The chemical terms have, to a large extent, been agreed, and are used almost universally throughout the English-speaking world and in Ukraine. There is, however, a need today for standardizing, both nationally and internationally, some of the eponymic terms.

Key words: chemistry, lexical-semantic and pragmatic peculiarities, terminology, term, eponym, nomen.

1. Вступ

Дослідження термінології конкретної фахової мови актуальне в плані виявлення конкретних форм реалізації загальних і часткових закономірностей термінотворення, що є суттєвим із гносеологічного погляду й у плані виявлення системності досліджуваної термінології, на цій основі визначення можливостей цілеспрямованого регулювання процесу термінотворення, вдосконалення певної терміносистеми відповідно до практичних потреб комунікації. Актуальність дослідження механізмів термінотворення в хімічній сфері англійської та української мов зумовлено інтересом, що зростає, до вивчення термінів як головних компонентів фахових мов, а також проявом зацікавленості до таких феноменів, як фаховий текст і його науково-технічний переклад. Активні процеси термінотворення, що відбуваються в цій терміносфері, супроводжуються значною варіативністю найменувань і зумовлюють необхідність упорядкування та уніфікації хімічної терміносистеми.

Особливості функціонування власних імен у спеціальних підмовах, процеси деонімізації одиниць ономастичного простору, стійка тенденція до збільшення кількості епонімічних термінів у наукових терміносистемах сучасних мов закономірно все більше зацікавлюють дослідників, що зумовило появу у 80-х роках ХХ століття окремої мовознавчої дисципліни – термінологічної ономастики (англ. *LSP onomastic*). Найменування з компонентами-власними назвами, зокрема у функції термінів, давно привертала увагу дослідників. Вивчали цю проблему Д.С. Лотте, Г.І. Беженар, О.В. Суперанська, О.В. Данильченко, Ю.О. Карпенко, Б.П. Михайлишин, М.М. Дзюба та ін. Проблема диференціації термінології й номенклатури науковці висвітлюють досить неоднозначно та різнопланово. Так, окремі дослідники вважають, що немає серйозних підстав для їх розмежування, оскільки вони пов'язані зі спеціальними поняттями (Беженар, 1984), натомість виділяють (умовно) «предметну й поняттєву термінологію» (Лотте, 1961: 133). Більшість мовознавців убачають суттєві відмінності між термінами й номенклатурними назвами, щоправда, виділяючи різні межі цих двох пластів спеціальної лексики й співвіднесеність між ними. Особливо дискусійним є питання щодо термінологічного статусу мовних знаків із компонентами-епонімами й зарахування їх до термінологічних чи номенклатурних рядів. У науковій літературі висловлюють думки, що спеціальні епонімічні одиниці належать до номенів, окремі дослідники висувують гіпотезу про їх проміжний статус між номенклатурними назвами та власне термінами (Гнатишєна, 1993), дехто з учених вважає, що наявність у структурі спеціальних мовних знаків власної назви в багатьох випадках може бути критерієм розмежування термінів і номенклатурних найменувань (Михайлишин, 1994). На думку В. Лейчика, генетично походити від власних імен можуть як терміни, так і номенклатурні одиниці, і в одному, і в другому випадку власні назви перетворюються в загальні (Лейчик, 1974).

З огляду на вищесказане, потреба розмежування епонімічних найменувань у функції термінів і номенів зумовлена різним трактуванням дослідниками статусу мовних одиниць, утворених від власних назв і відсутністю чітких критеріїв для диференціації термінології й номенклатури та проблемою доцільності такого розмежування взагалі в термінознавстві, що зумовлює актуальність нашої роботи.

Хімічні терміни англійської та української мов відономастичного походження об'єктом комплексного вивчення ще не були.

Мета статті – обґрунтування термінологічного статусу відономастичних мовних одиниць та аналіз лексико-семантичних і структурно-функціональних особливостей хімічних термінів з компонентами-епонімами. Об'єктом дослідження є епонімічні хімічні терміни англійської та української мов.

2. Термінологічний статус епонімів

Сучасні термінологічні дослідження свідчать про те, що епонімічні одиниці широко представлено в терміносистемах різних галузей знань, зокрема природничих науках, до яких належить й хімічна терміносистема, яка являє собою складний комплекс взаємопов'язаних розділів і напрямів (напр., органічна, аналітична, трансфазна, фізична, біологічна, колоїдна, спектрохімія, кріохімія, геохімія, топохімія, фемтохімія тощо).

У дослідженні використовуємо термін «епонімічні терміни», виходячи із загального розуміння терміна *епонім* (гр. *εἰδῶτος* – той, хто дає своє ім'я) – це назва, утворена від імені чи прізвища особи. Тобто *епонімічними термінами* називаємо одиниці, до складу яких входить власна назва (Беженар, 1984: 16–19). Пор.: *Dieckmann condensation/конденсація Дікмана*, *Hoppler consistometer/консистометр Хепплера*, *Perkin reaction/реакція Перкіна*, *Davyan's cell/елемент Давтяна*, *Teclu burner/пальник Теклу* тощо.

Варто зауважити, що на підставі того, що категорійна ознака в таких термінах не має формального втілення, деякі дослідники зараховують їх до немотивованих термінів, розглядають як проміжний тип між номенклатурними назвами та власне термінами. Більш аргументовано нам видається думка, що такі найменування є результатом метонімічного перенесення «власна назва → ознака» (об'єкта, величини, процесу, пристрою тощо), а отже, характеризуються прихованою мотивованістю (Овсейчик, 2006).

Відзначимо ще одну характерну рису термінів-епонімів – вони не виходять за межі конкретної наукової чи технічної галузі й переважно не детермінологізуються. Можливо, саме вказана ознака спричинила тенденцію зростання кількості подібних термінологічних найменувань, на що в дослідженні вказує Б.П. Михайлишин, уважаючи їх «найменуваннями широким за обсягом понять, що містять у собі певні історичні відомості щодо природи номінації на тому чи іншому етапі розвитку науки» (Михайлишин, 1994: 50).

Власні назви в хімічній термінології є компонентами номінацій реакцій, принципів, індексів, гіпотез, теорем, операцій тощо. У цих конструкціях поєднуються базові терміни, які є назвами родового поняття – *reaction/реакція*, *method/метод*, *constant/стала*, *process/процес*, *law/закон*, *number/число* тощо з епонімом, який указує на видову ознаку.

3. Лексико-семантичні й прагматичні особливості термінів-епонімів у хімічній терміносистемі англійської та української мов

Епонімні терміни зустрічаються майже в усіх мікросистемах хімічної термінології. У досліджуваній терміносистемі епоніми становлять 12% (937 одиниць в англійській мові) та 11% (811 одиниць в українській мові). Терміни-епоніми можна поділити на прості, складні та складені (Овсейчик, 2006: 156). Більшість досліджуваних хімічних термінів з власною назвою представлено складеними епонімами, тобто термінами-словосполуками, які мають у своєму складі епонім і щонайменше одне загальноживане слово. Це такі словосполуки, як *Lewis acid* (кислота Льюїса), *Houben-Hoesch reaction* (реакція Губена-Геша), *Friedel-Crafts reaction* (реакція Фріделя-Крафтса), *Bunsen burner* (пальник Бунзена), *Arrhenius equation* (рівняння Арреніуса), *Madelung constant* (стала Маделунга), *Fischer's aldehyde* (альдегід Фішера), *Kipp's apparatus* (апарат Кінна), *Erlenmeyer flask* (колба Ерленмейера), *Claisen condensation* (конденсація Клайзена) тощо. Ці словосполуки – назви хімічних елементів, сполук, фізичних явищ і процесів, законів, приладів і пристроїв, одиниць і методів вимірювання тощо.

Про важливість окремих компонентів складених термінів, що є загальними назвами, свідчить частотність їх поєднання з власними назвами. Аналіз англійських та українських хімічних складених термінів-епонімів показав, що найчастіше до складених епонімів входять такі лексеми: **reaction/реакція** (напр., *Scholl reaction/реакція Шоля*, *Gattermann reaction/реакція Гаттермана*), **method/метод** (напр., *Czocharlski method/метод Чохральського*, *Lee-Kesler method*), **process/процес** (напр., *Verneuil process/процес Вернейля*, *process*), **law/закон** (напр., *Boyle-Mariotte law/закон Бойля-Маріотта*, *Henry's law/закон Генрі*, *Raoult's law/закон Рауля*), **equation/рівняння** (напр., *Hammett equation/рівняння Гаммета*, *Schrödinger equation/рівняння Шредингера*, *Arrhenius equation/рівняння Арреніуса*), **relation/співвідношення** (напр., *Clausius-Clapeyron relation/співвідношення Клаузіуса-Клапейрона*), **number/число** (напр., *Loschmidt's number/число Лошмідта*, *Avogadro number/число Авогадро*), **constant/стала** (напр., *Faraday constant/стала Фарадея*, *Loschmidt constant/стала Лошмідта*), **base/основа** (напр., *Lewis base/основа Льюїса*, *Homolka's base*, *Mannich's base*, *Fischer's base*) тощо.

Варто звернути увагу на синонімію складених епонімів. Під епонімічною синонімією розуміємо наявність кількох відмінних за формою вираження, але співвідносних із тим самим денотатом спеціальних знаків, у складі хоча б одного з яких наявний компонент-епонім (Дзюба, 2011). Аналіз досліджуваного матеріалу виявив низку термінів, що мають синонімічні пари або навіть ряди, наприклад: *Emde degradation – Emde-reaction – Emde-reduction* (реакція Емде); *Gattermann reaction – Gattermann formulation – Gattermann salicylaldehyde synthesis* (реакція Гаттермана); *вільна енергія Гіббса – енергія Гіббса – потенціал Гіббса – термодинамічний потенціал* (*Gibbs free energy*); *Bell-Evans-Polanyi principle* (БЕП) – *Evans-Polanyi principle – Brønsted-Evans-Polanyi principle – Evans-Polanyi-Semenov principle* (принцип Белла-Еванса-Поляні (БЕП)); *Boyle's law – Boyle-Mariotte law – Mariotte's law* (особливо у Франції) (закон Бойля-Маріотта); *Avogadro's law – Avogadro's hypothesis – Avogadro's principle* (закон Авогадро); *Büchner flask, vacuum flask, filter flask, suction flask, side-arm flask, Kitasato flask, Bunsen flask* (колба Бунзена) тощо.

Вищенаведені синонімічні терміни з компонентами-епонімами в англійській та українській хімічній термінології мають тотожний поняттєвий зміст, тобто є повними (абсолютними) синонімами.

Семантична специфіка епонімних термінів полягає в тому, що вони не викликають жодних уявлень і не відображають зв'язок відповідного поняття з іншим. При цьому вони мають характеризуватися такими основними показниками (Лотте, 1961: 27–28):

1. Поняття, якому присвоюється «фамільний» термін, має бути пов'язане з процесом або предметом галузі, що має вагомое значення для науки й техніки і знаменує собою відповідний етап у їх розвитку.
2. «Фамільна» ознака повинна бути пов'язана з тією особою, яка зробила це відкриття безпосередньо.
3. Такий термін повинен бути максимально використаний як терміноелемент для ряду складних термінів, із ним пов'язаних.

Із-поміж масиву термінів-словосполучень із компонентами-епонімами переважають двокомпонентні. Найпродуктивніша модель двокомпонентних епонімних термінів – «Епонім + Noun» (напр., *Pechmann condensation*) та «іменник у Н. в. + іменник-епонім у Р. в.» (напр., *конденсація Дікмана*), яку широко використовують у всіх природничих терміносистемах. Варто зазначити, що в структурному відношенні англійські й українські хімічні терміни-епоніми є стійкими, часто безприйменниковими терміносполученнями, що складаються з іменника й одного або кількох власних назв.

Щодо структури хімічні терміни-епоніми поділяються на 2 групи: 1) епоніми, що складаються з однієї власної назви: *Norrish reaction/фотореакція Норріша*, *Verneuil process/процес Вернейля*, *Czocharlski process/метод Чохральського*; 2) епоніми, які складаються з кількох власних назв: а) з двох, напр., *Bridgman-Stockbarger technique/метод Бріджмена-Штокбаргера*, *Ziegler-Natta catalyst/каталізатори Циглера-Натта*, *Houben-Hoesch reaction/реакція Губена-Геша* тощо; б) з трьох і більше, напр., *Bell-Evans-Polanyi principle/принцип Белла-Еванса-Поляні*, *Horner-Wadsworth-Emmons reaction/реакція Хорнера-Водсворта-Еммонса* тощо).

Епонімічний компонент термінів-словосполучень ускладнено найчастіше двома власними назвами, наприклад: *Michaelis-Arbuzov reaction/реакція Міхаеліса-Арбузова*, *Cadiot-Chodkiewicz coupling/реакція Кадіо-Ходкевича* тощо. Двокомпонентні терміни, у яких епонімічна частина складається з трьох прізвищ, трапляються рідше: *Hell-Volhard-Zelinsky halogenation/реакція Гелля-Фольгардта-Зелінського* тощо.

Як бачимо, залежні компоненти словосполучень, утворені від прізвища людини, не містять указівок на визначальні ознаки чи властивості предмета або явища. Безперечні переваги аналізованих термінів – моносемічність, відносна лаконічність – вступають у суперечність з інформативністю останніх (Лотте, 1961: 132). Проте, незважа-

ючи на це, терміни, що містять у своєму складі епонім, в англійській та українській хімічній термінології є установлені, регулярно відтворені найменуваннями хімічних понять.

Функціональній стабільності таких термінів сприяє їх інтернаціональний характер, пор.: англ. *Scholl reaction* – нім. *Scholl-Reaktion* – укр. *реакція Шоля* – рос. *реакция Шоля*; англ. *Hammitt equation* – нім. *Hammitt-Gleichung* – укр. *рівняння Гаммета* – рос. *уравнение Гаммета* – фр. *équation de Hammitt*; нім. *Avogadrosche Gesetz* – укр. *закон Авогадро* – рос. *закон Авогадро* – англ. *Avogadro's law* – фр. *loi de Avogadro* тощо.

Ураховуючи семантичні ознаки, хімічні епонімні одиниці, які функціонують як терміни-словосполучення, можна поділити на такі **тематичні групи**:

а) **закони і правила**: *Charles' law/закон Шарля*, *Gay-Lussac's law/закон Гей-Люссака*, *Faraday's laws of electrolysis/закони Фарадея*, *Dalton's law/закон Дальтона*, *Boyle-Mariotte law/закон Бойля-Маріотта*, *Bell-Evans-Polanyi principle/принцип Белла-Еванса-Поляні* тощо;

б) **теореми, теорії, гіпотези**: *Debye-Hückel theory/теорія сильних електролітів Дебая-Хюккеля*, *Köhler theory/теорія Колера*, *Flory-Krigbaum theory/теорія Флорі-Крігбаума* тощо;

в) **реакції та методи**: *Fries rearrangement/фотоперегрупування Фріса*, *Ewald summation/підсумовування Евальда*, *Houben-Hoesch reaction/реакція Губена-Геша*, *Gattermann reaction/реакція Гаттермана*, *Scholl reaction/реакція Шоля*, *Friedel-Crafts reactions/реакція Фріделя-Крафтса* тощо;

г) **індекси, константи, числа, рівняння**: *Taft equation / рівняння Тафта*, *van der Waals equation/рівняння Ван дер Ваальса*, *Loschmidt constant*, *Loschmidt's number/число Лошмідта*, *Arrhenius equation/рівняння Арреніуса*, *Gibbs entropy/ентропія Гіббса* тощо;

ґ) **пристрої та прилади**: *Erlenmeyer flask/колба Ерленмейера*, *Bunsen burner/нальник Бунзена*, *Kjeldahl flask/колба Кьельдаля*, *Jolly balance/ваги Жолля*, *Hoppler consistometer/консистомер Хенплера*, *Teclu burner/нальник Теклу*, *Kipp's apparatus/aparat Kippa*, *Soxhlet extractor*, *Soxhlet apparatus/екстрактор Соклета*, *Nicol prism/призма Ніколя* тощо;

д) **назви хімічних явищ і процесів**: *Lewis acid/кислота Льюїса*, *Ziegler-Natta catalyst/каталізатори Циглера-Натта*, *Friedel-Crafts acylation/ацилювання за Фріделем-Крафтсом*, *Smith degradation/розщеплення за Смітом*, *Rockwell scale/випробування на твердість за Роквеллом*, *Brinell scale/випробування на твердість за Брінеллем*, *Edman degradation/розщеплення за Едманом* тощо.

Епонімичні найменування – особливий тип мовних одиниць спеціальної лексики, семантика яких співвідноситься з науково-поняттєвим й енциклопедичним змістом (Дзюба, 2011). Часто реакціям присвоювали ім'я їх першовідкривача. Так, спосіб додавання двох атомів вуглецю в молекулу, відкритий Перкіном, названий *реакцією Перкіна* (*Perkin reaction*), а спосіб розщеплення гідроокисів четвертинних амонієвих основ з утворенням третинного аміну й олефіну, відкритий учителем Перкіна, названий *реакцією Гофмана* (*Hoffman reaction*).

Інтернет ресурс Wikipedia в категорії «Name reactions» налічує 502 сторінки статей із термінами-назвами хімічних реакцій, у складі яких є власна назва (напр., *Algar-Flynn-Oyamada reaction*, *Bodroux-Chichibabin aldehyde synthesis*, *Debus-Radziszewski imidazole synthesis*, *Gomberg-Bachmann reaction*, *McLafferty rearrangement*, *Knoevenagel condensation*, *Riley oxidation* тощо).

Україномовна версія Wikipedia в розділі «Хімічні реакції» категорії «Іменні реакції» пропонує лише 150 сторінок (напр., *реакція Міхаеліса-Арбузова*, *декарбоксілювання за Кранчо*, *відновлення за Кіжнером-Вольфом*, *окиснення за Корі-Кімом*, *олефінування Петерсона*, *цис-гідроксилювання за Вудвордом*, *синтез Штрекера*, *реакція копуляції Ешенмозера* тощо).

Така кількісна диспропорція, на нашу думку, може бути пояснена декількома чинниками. По-перше, різним ступенем прорефлексованості певних проблем у наукових спільнотах різних країн, загалом неоднаковим рівнем розвитку хімії в країнах Західної Європи, США та країн пострадянського простору.

Для порівняння в російськомовній версії Wikipedia представлено 109 статей у категорії «Именные реакции в химии», при цьому привертає увагу той факт, що більшість представлених термінів – це номінації реакцій, названих на честь російських хіміків (напр., рос. *реакция Менишуткина*, *реакция Прилежаева*, *реакция Тищенко*, *реакция Белоусова-Жаботинского*, *реакция Арбузова* тощо). Польська версія Wikipedia налічує 99 статей у категорії «Chemiczne reakcje imienne» (напр., польськ. *reakcja Achmatowicza*, *reakcja Piotrowskiego*, *reakcja Niementowskiego*, *metoda Habera i Boscha* тощо), німецькомовна Wikipedia в категорії «Namensreaktion» пропонує 558 статей (напр., нім. *Büchner-Curtius-Schlotterbeck-Reaktion*, *Corey-Seebach-Reaktion*, *Bechamp-Reduktion*, *Elbs-Oxidation*, *Letts-Nitrilsynthese*, *Miescher-Abbau* тощо).

Звичайно, Wikipedia не є найавторитетнішим джерелом, а кількість статей певними мовами – беззаперечним показником, проте наповнення (насамперед лакуарність деяких категорій) цього ресурсу може допомогти прослідкувати тенденції розвитку окремих ділянок концептуальної й, відповідно, мовної картин світу різних лінгвостільнот.

Нині існує потреба у стандартизації хімічної термінології. Наведемо декілька прикладів.

У багатьох країнах Європи, в Сполучених Штатах Америки й у Канаді *систему Менделєєва* (термін розповсюджений у країнах пострадянського простору) найчастіше називають просто «Періодична система» (*The periodic table*, *the periodic table of elements*). Справа в тому, що ці держави не визнають той факт, що це відкриття першим зробив саме російський учений. Одні впевнені в тому, що до Менделєєва це робили й інші хіміки. Інші стверджують, що Дмитро Іванович створив свою систему на основі попередніх досліджень зарубіжних дослідників. Ці суперечки не вщухають досі, тому західні фахівці вважають за краще мати безіменну таблицю.

Французи більше схиляються до свого земляка Олександра Еміля Бегуїє де Шанкуртуа (Alexandre-Émile Béguyer de Chancourtois). Свою систематизацію хімічних елементів цей учений вивів ще в 1862 році, тобто за 9 років до Менделєєва. Шанкуртуа запропонував систематизацію хімічних елементів, основу на закономірний зміні атомних мас, т. зв. «*Земну спіраль*» (фр. *vis tellurique (the telluric helix)*) або «*циліндр Бегуїє*». Систематизація Шанкуртуа стала істотним кроком уперед порівняно з наявними тоді системами, проте його робота спочатку залишилася практично непоміченою; інтерес до неї виник тільки після відкриття періодичного закону. Шанкуртуа був одним із перших учених, які відзначили періодичність властивостей елементів.

Англійці вважають за краще відзначати заслуги Вільяма Одлінга (William Odling) і Джона Олександра Рейну Ньюлендса (John Alexander Reina Newlands). Обидва вчених зробили спроби систематизувати хімічні елементи в 1864 році. Вільям Одлінг винайшов таблицю, з якою, до речі, був знайомий і Менделєєв, і не приховував цього. Дмитро Іванович визнавав, що в системі Одлінга є «зачатки» його періодичного закону. Ньюлендс назвав свою таблицю хімічних елементів «*системою октав*» (*Law of Octaves*). Однак через 2 роки англієць закинув наукову діяльність і більше не займався вдосконаленням своєї системи. У тому ж 1864 році інший учений, тільки вже з Німеччини – Юліус Лотар Мейєр (Julius Lothar Meyer) – оприлюднив свою періодичну таблицю. Цікаво, що в 1882 році й Менделєєв, і Мейєр отримали по золотій медалі «За відкриття періодичних співвідношень атомних ваг» від Лондонського королівського товариства.

У 1913 році Генрі Мозлі (H.G.J. Moseley) встановив залежність частоти й довжини хвилі серій характеристичного рентгенівського випромінювання від атомного номера хімічного елемента (Закон Мозлі). Цим законом підтверджено та відкориговано порядок розташування елементів у Періодичній системі елементів і передбачено достеменно невідомі на той час елементи. Жителі Сполучених Штатів часто називають періодичний закон Менделєєва Законом Мозлі (*Moseley's law*).

Цікаво, що російська та українська версії Вікіпедії (Wikipedia) дають різні дефініції цього терміна. У російській статті використовується термін «*Периодическая система химических элементов (таблица Менделеева)*», до речі, у білоруській також «*Перыядычная сістэма хімічных элементаў (табліца Мендзялеева)*», а в українській – «*Періодична система хімічних елементів*» і зазначається, що її початковий варіант розроблений російським і німецьким хіміками Д.І. Менделєєвим і Лотаром Маєром.

Те саме спостерігаємо й із деякими іншими термінами, наприклад, рівняння стану ідеального газу в пострадянських термінологічних традиціях має назву «*рівняння Менделєєва-Клапейрона*», а в термінологіях інших країн прізвище Менделєєва навіть не згадується: англ. *Clapeyron equation, the ideal gas law, the general gas equation*; польськ. *rownanie Clapeyrona, rownanie stanu gazu doskonałego*; нім. *Thermische Zustandsgleichung idealer Gase, Clapeyron-Gleichung* тощо.

Епонімічні терміни, будучи органічною частиною наукової термінології, є національними за походженням і формою й міжнародними за поширенням і віддзеркалюють тяжіння наукової мови до національної самобутності.

4. Висновки

Епонімічні терміни є частиною хімічної термінологічної системи й володіють власними моделями і структурно-типологічними характеристиками. Вони є відображенням багатогранної мовної та позамовної діяльності людей; у лінгвокультурологічному й лінгвістичному аспектах мають здатність висвітлювати накопичення духовного та матеріального досвіду народів, його міжкультурне взаємопроникнення й обмін, а також еволюцію наукової думки, пріоритет країни у винаходах; нагромаджувати в собі конотації національно-культурного та географічного змісту; бути хранителями культурно-історичної інформації й пам'яті. Функціонування епонімних одиниць у хімічній терміносистемі англійської та української мов передбачає дотримання трьох основних факторів: пов'язаність епонімного терміна з хімічним процесом чи явищем; пов'язаність епонімного терміна з особою, яка зробила певне відкриття в галузі хімії безпосередньо; епонімний термін повинен бути використаний для ряду складених хімічних термінів.

Перспективи розвитку дослідження вбачаються у вивченні проблеми вмотивованості хімічних епонімічних термінів і номенів, а також у вирішенні завдання їх стандартизації.

Література:

1. Беженарь Г.И. Структурно-семантическая характеристика эпонимных терминов во французской медицинской терминологии. *Грамматические и лексические системы в романских и германских языках*. Кишинев, 1984. С. 16–19.
2. Гнатишена І.М. Проблема термінів-епонімів у сучасній медичній термінології. *Проблеми української науково-технічної термінології*. Львов, 1993. С. 236–237.
3. Дзюба М.М. Епоніми в українській науковій термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2011. 20 с.
4. Лейчик В.М. Номенклатура – промежуточное звено между терминами и именами собственными. *Вопросы терминологии и лингвистической статистики*. Воронеж, 1974. С. 13–25.
5. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Москва : Изд-во АН СССР, 1961. 160 с.
6. Михайлишин Б.П. 3 історії термінів-епонімів. *Мовознавство*. 1994. № 4–5. С. 45–50.
7. Овсейчик С.В. Формування української екологічної термінології : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2006. 199 с.
8. Name_reactions. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Name_reactions (дата звернення: 25.07.2019).

References:

1. Bezhenar H.I. (1984) Strukturno-semanticheskaia kharakterystyka eponymnykh termynov vo frantsuzskoi medytsynskoi termynolohyy [Structural and semantic characteristics of eponymic terms in French medical terminology] // *Hrammatycheskye y leksycheskye systemy v romanskykh y hermanskykh yazykakh [Grammatical and lexical structures in Romanic and Germanic languages]*. Kyshynev. P. 16–19 [in Russian].
2. Hnatyshena I.M. (1993) Problema terminiv-eponimiv u suchasniy medychnii terminolohii [Problem of terms-eponyms in modern medical terminology] // *Problemy ukrainskoi naukovo-tekhnichnoi terminolohii [Problems of Ukrainian scientific technical terminology]*. Lviv. P. 236–237 [in Ukrainian].
3. Dzijuba M.M. (2011) Eponimy v ukrainskij naukovej terminolohiji [Eponyms in Ukrainian scientific terminology]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Luts'k. 20 p. [in Ukrainian].
4. Lejchyk V.M. (1974) Nomenklatura – promezhutochnoe zveno mezhdu termynamy y ymenamy sobstvennyy [Nomenclature – an intermediate link between terms and proper names] // *Voprosy termynolohyy y lynghvystycheskoj statystyky [Terminology and linguistic statistics issues]*. Voronezh. P. 13–25 [in Russian].
5. Lotte D.S. (1961) Osnovy postroyeniya nauchno-tekhnycheskoj termynolohyy [Fundamentals of building scientific and technical terminology]. Moscow, AN SSSR. 160 p. [in Russian].
6. Mykhailyshyn B.P. (1994) Z istorii terminiv-eponimiv [From the history of terms-eponyms] // *Movoznavstvo [Linguistics]*. № 4–5. P. 45–50 [in Ukrainian].
7. Ovseichyk S.V. (2006) Formuvanniya ukrainskoi ekolohichnoi terminolohii [Formation of Ukrainian ecological terminology]: dys. ... kand. filol nauk : 10.02.01. Kyiv. 199 p. [in Ukrainian].
8. Name_reactions. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Name_reactions (assessed: 25.07.2019).

Стаття надійшла до редакції 25.07.2019.
The article was received 25 July 2019.